

Brocki, Zygmunt

"Północnopolskie przymiotniki typu kutnowski, lipnowski, powązkowski", Witold Taszycki, "Język Polski", t. XLVIII, 1968; "Nazwa miejscowa Powązki - nazwisko Powęski (Pawęski)", Witold Taszycki, "Język Polski", t. XLVIII, 1968 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 3, 472-473

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Witold Taszycki, *Północnopolskie przymiotniki typu kutnowski, lipnowski, powązkowski*, „Język Polski” t. XLVIII (1968), s. 100—107.

Tegoż: *Nazwa miejscowa Powązki — nazwisko Powęski (Pawęski)*, tamże, s. 164—168.

W języku polskim przymiotniki od nazw miejscowych tworzone były za pomocą przyrostka *-ski* (*-ska*, *-skie*), np. *poznński, dębski, szczycieński*, od *Poznań, Dąb, Szczytno*; w szczególnych warunkach przyrostek ten przybrał postać *-cki*, np. *łęczycki*, od *Łęczycza*. Według prof. W. Taszyckiego na szczególną uwagę zasługują przymiotniki z przyrostkiem *-ski*, od nazw miejscowych zakończonych na *-ów*, *-owa*, *-owo*, np. *krakowski, włoszcowski, wojciechowski*, od *Kraków, Włoszczo-wa, Wojciechowo*. Mnogość nazw miejscowych z przyrostkiem *-ów*, *-owa*, *-owo* pociągnęła za sobą również częste występowanie odpowiednich form przymiotnikowych. Z biegiem czasu z przymiotników w rodzaju *krakowski* wykształcił się wtórny przyrostek *-ow-ski*. Jest on osobliwością słowotwórczą północnopolską, przede wszystkim mazowiecką. Nowotwór *-owski*, jak to nieraz z nowotworami bywa, zaczął wypierać formę poprzednią, zastępować dawny przyrostek *-ski*. W ten sposób obok starych form przymiotnikowych *kucieński, lipieński*, od *Kutno, Lipno*, pojawiły się formy: *kutnowski, lipnowski* itd. Z czasem pierwsze zniknęły z języka mówionego. Przyrostek *-owski* był żywotny, rozpowszechnił się w północnej Polsce, stając się jedną z północnopolskich cech dialektycznych. Prof. Taszycki podkreśla, że wcale to jednak nie oznacza, iż przyrostek ten w każdym wypadku wyparł przyrostek *-ski*, utrzymały się przecież na Mazowszu takie formy, jak np. *bialski, mławski, nurski, zakroczymski*, od *Biała, Mława, Nur, Zakroczym*.

W drugim z wymienionych artykułów prof. Taszycki zajmuje się nazwą miejscową *Powązki* i związanym z nią nazwiskiem *Powęski*. Najszerzej znane

są *Powązki* warszawskie, kiedyś odrębna wieś, dziś część Warszawy. Ale źródła historyczne notują na Mazowszu także inne miejscowości o tej nazwie. Jej podstawą może być rzeczownik *powąz*, który pierwotnie, w średniowieczu, oznaczał: sznur, następnie: drąg do przyciskania siana lub słomy na wozie, albo rzeczownik rodzaju żeńskiego *powązka*, który oznaczał: kawałek płótna lub woreczek do cedzenia świeżo udojonego mleka. Oba te rzeczowniki występowały też w funkcji nazw osobowych, były mianowicie nazwiska: *Powąz* i *Powązka*. Jeśli idzie o wyraz pospolity *powąz* i nazwisko *Powąz*, to prawdopodobnie występowały one też w formie zdrobniałej: *powązek, Powązek*. Może więc się wydawać, że nazwa miejscowa *Powązki* pochodzi właśnie od nazwy osobowej *Powązek*. Po przeprowadzeniu pewnych porównań prof. Taszycki doszedł do wniosku, że nasza nazwa miejscowa pochodzi jednak od nazwy osobowej *Powązka* (a więc tej, której podstawą jest nazwa cedzidła, tj. *powązka*). Jeśli idzie o przymiotnik od tej nazwy miejscowej, to brzmi on obecnie *powązkowski*, a więc z rozpowszechnionym na Mazowszu przymiotnikiem *-owski*. Dawniej jednak — jak pisze autor — przymiotnik ten miał postać *powęski*, a więc utworzony był za pomocą przyrostka *-ski*. Wprawdzie na razie nie mamy żadnego dokumentu pisanego, w którym występuje taka forma, ale potwierdza ją nazwisko *Powęski*, „nawiązujące i w gruncie rzeczy niczym innym nie będące, jak właśnie dawnym przymiotnikiem od nazwy miejscowej *Powązki* urobionym”.

Obok formy nazwiska *Powęski* była też forma *Pawęski*. Prof. Taszycki sądzi, że może to być wynikiem

przyrównania niezrozumiałego z upływem czasu nazwiska *Powęski* (jego podstawa bowiem była już niejasna) do dobrze zrozumiałego dawnym Po-

lakom wyrazu pospolitego *pawęża*, oznaczającego tarczę.

Z. Brocki

Eugeniusz Mośko, *O nazwach Płock i Pelteu*. „Język Polski” t. XLVIII (1968), s. 216—225.

Wymienione w tytule artykułu E. Mośki nazwy niemal powszechnie uchodzą w nauce za zapożyczenia z języka germańskiego, „co od dawna — jak pisze autor — powinno budzić zdziwienie”. Poglądu takiego nie formułuje prof. J. Otrębski: z jego pracy o nazwie mazowieckiego miasta *Pultusk* (zamieszczony w: „Opuscula C. Tymieniecki septagenario dedicata”, Poznań 1959) można wywnioskować, że przyjmuje on jedynie, iż słowiańskie nazwy: *Pultusk* (od nazwy rzecznej *Pelteu*), *Plock*, *Połock* itp., zawierające pierwiastek *pelt-*, są prapokrewne z niemiecką nazwą rzeczną *Fulda*, *Folda*, w której tkwi pierwiastek *poht-*. Pierwszym uczonym, który zakwestionował germańskość nazwy *Pelteu*, jest

prof. M. Rudnicki (1951 r.): zestawia ją z takimi nazwami, jak *Go-pło*. E. Mośko w obecnie referowanym artykule właśnie rdzeń *pło-* widzi w nazwie *Plock*. Rdzeń ten występuje w rzeczownikach związanych z żywiołem wodnym, np. wyraz *płonia* znaczy przestrzeń wodną nie zamarzającą (tu się autor powołuje na artykuł Z. Brockiego pt. „O kilku wyrazach, których podstawą jest *pło-*”, „Poradnik Językowy”, 1965). *Plock* leży nad Wisłą, która w tym miejscu szeroko toczy swe wody przez równiny Mazowsza, stąd więc nazwa oparta na tym pierwiastku nie dziwi.

Z. Brocki

Witold Taszycki, *Nazwa miejscowa Żerań*, „Poradnik Językowy” (1968), s. 117—119.

Są w Polsce trzy miejscowości o nazwie *Żerań*, wszystkie na Mazowszu. Dwie z nich, wsie: *Żerań Duży* i *Żerań Mały*, leżą w powiecie ostrołęckim, trzeci to osada w obrębie Warszawy. Jeszcze w XVI w. nazwa tych miejscowości brzmiała *Żyran*. Objasnieniem *Żerani* ostrołęckich zajął się w 1957 r. K. Zierhoffer w książce pt. Nazwy miejscowe północnego Mazowsza. Mianowicie objasnił tę nazwę jako pochodzącą od zrekonstruowanej przez niego nazwy osobowej *Żyran*, która mogła być zdrobniałą czy pieszczotliwą formą staropolskich imion dwuczłonowych, takich jak *Żyrostaw*,

Domązyr, *Sobieży* itp. W cytowanym wyżej artykule prof. W. Taszycki dodaje do tego, że przytoczone imiona oparte są na staropolskim wyrazie *ży*, znaczącym: pokarm, strawa (dziś *żer*). A więc imiona te oznaczały zapobiegliwego gospodarza, który dba o żywność dla swoich.

Prof. Taszycki pisze dalej, że w strukturze słowotwórczej nazwy osobowej *Żyran* nie ma nic osobliwego: jest to twór z przyrostkiem *-an*, taki sam jak imiona: *Ciechan*, *Niegan*, *Wojan* itd., od *Ciechoślaw*, *Niegostaw*, *Wojciech*. Urobiona od nazwy osobowej *Żyran* nazwa miejscowa *Żyran*, dziś